

Tomislav Markus
Hrvatski institut za povijest,
Zagreb, Republika Hrvatska

ZEMLJA NA RASKRŠĆU: HRVATSKA I KRAJ ERE FOSILNIH GORIVA¹

Ovdje se bavimo općim trendovima, koji karakteriziraju kasna industrijska društva, iako postoje mnoge lokalne i regionalna specifičnosti. No moramo nešto detaljnije spomenuti zemlju u kojoj živimo. Sva osnovna razmatranja važe i za Hrvatsku, koja se može smatrati pretežno industrijskim društvom u kojem je velika većina ljudi uključena, ovako ili onako, u sustav svjetske ekonomije i u kojoj velika većina ljudi živi ili radi ili ostvaruje veći dio priroda u gradovima. Danas Hrvatska nije ništa bolje pripremljena za konvergenciju kraja ere fosilnih goriva i klimatskih promjena od bilo koje druge zemlje. Hrvatska trenutno uvozi preko 50% svojih energetske potreba i to će se, zbog iscrpljivanja domaćih naftnih i plinskih nalazišta, povećavati. Svjetska ekonomska kriza dovela je, od kraja 2008., do sve većeg presušivanja stranog kapitala i kredita bez kojih hrvatska privreda ne može normalno funkcionirati. Hrvatska je, poput većine europskih država, već u *de facto* bankrotu, tj. već odavno stare kredite ne može otplaćivati bez podizanja novih kredita. Vladajuće elite u Hrvatskoj također ulažu veliku energiju oko ulaska zemlje u Europsku uniju, nadajući se prikladnom uhljebljenju u birokratskim strukturama Bruxellesa. To je ironično, jer dok brod EU polako tone Hrvatska i još neke zemlje očajnički se pokušavaju ukrcati na njega.²

U hrvatskoj javnosti, slično kao u drugim zemljama, prevladava potpuno nerazumijevanje dubljih uzroka krize, brkanje uzroka i posljedica, te tendencija traganja za dežurnim krivcima i tehnološkim čudima kao spasom. Korupcijske afere – koje su isplivale na površinu tek u uvjetima krize i rastućih financijskih teškoća – učvrstile su iluziju da je problem u „greškama“ vladajućih političkih grupa. Političke elite ne samo da nemaju hrabrosti reći istinu, već, vrlo vjerojatno, ne znaju ništa o *oil peak*-u i iskreno vjeruju da parcijalna suzbijanja simptoma – eufemistički zvana „antirecesijske mjere“ – mogu predstavljati neko „rješenje“. Umjesto trezvene javne rasprave dominira paranoična potraga za vješticama i ignoriranje svjetske krize kao glavnog uzroka teškog stanja hrvatske privrede. Nerazumijevanje situacije toliko je

¹ Zadnji put nadopunjeno 18. 6. 2010. Preporučujemo čitateljima da najprije konzultiraju tekst „Slom industrijskih društava“ (također na našoj web-stranici), jer ovdje nismo pojašnjavali pojedine pojmove i stavove.

² Jednu od rijetkih kratkih, ali kvalitetnih kritika hrvatske službene politike s aspekta *peak energy* daje Anđelko Karlović, koji je već 2004. upozorio na napuhanost proklamiranih rezervi i kritizirao izvještaje Hrvatske akademije znanosti o „sigurnoj opskrbi naftom“ (Karlović 2004). U novijem tekstu Karlović ističe nemivnost reduciranja ekonomske i tehnološke složenosti zbog smanjivanje raspoložive net-energije i neophodnost da vladajuće elite u Hrvatskoj o tome počnu voditi računa (Karlović 2009).

veliko da mnogi ljudi misle kako ekonomski problemi u Hrvatskoj nemaju nikakve veze sa svjetskom krizom i da je „recesija“ samo „izgovor“ skrivanje partikularnih interesa vladajućih grupa.

Slično kao i drugim zemljama, političke elite u Hrvatskoj zaokupljene su jalovim suzbijanjem simptoma i uzaludnim naporima da se restaurira stara propala ekonomija. Od njih je nerealno očekivati da govore o energetske škrupcu, ako uopće nešto znaju o tome. Vladajuće strukture sve nade polažu u oporavak svjetske ekonomije, koji bi, kako se nadaju, povratio priljev stranog kapitala i kredita bez kojih hrvatska privreda ne može normalno funkcionirati. Nade se polažu i u razvoj „alternativa“, od sunca i vjetra do planiranja gradnje nove nuklearne elektrane. Strategija energetske razvoja Hrvatske do 2020., koju je Hrvatski sabor donio u listopadu 2009., oslanja se na potpuno nerealne projekcije Međunarodne agencije za energiju (IEA) o povećanju potrošnje energije za 50% do 2030. i o raspoloživim rezervama nafte za to povećanje. O *oil peak*-u nije, u takvom kontekstu, moglo biti niti govora, ali se često spominju klimatske promjene, čije se najgore projekcije temelje upravo na pogrešnim pretpostavkama o obilnim zalihama fosilnih goriva. Zakon predviđa gradnju novih hidroelektrana, razvoj „obnovljivih“ izvora energije i osiguranje redovitog uvoza nafte i plina, dakle, sve dio industrijske infrastrukture, koja nema budućnost. Predviđeno je i pokretanje hrvatskog nuklearnog programa s ciljem izgradnje jedne nuklearne elektrane. U zakonu dominiraju fraze poput „energetske efikasnosti“, „napredne tehnologije“, „energetske razvoja“, „razvoj tržišta energija“ i slično.³ Sve navedeno sugerira potpunu odsutnost svijesti zakonodavca o dubljim uzrocima krize i slijepu vjeru u tehnička rješenja kod vladajućih političkih grupa u Hrvatskoj. Ta je kratkovidnost posebno naglašena s obzirom da je zakon donesen godinu dana *nakon* eskalacije najveće ekonomske krize od 1930-ih godina. Predviđeni planovi imaju smisla samo uz brzi oporavak svjetske ekonomije i povratak na stanje prije krize. Do danas (ljetu 2010) kriza se pogoršala i produbila i planove, koji su bili potpuno nerealni u vrijeme donošenja, učinila još nerealnijim.

Za Hrvatsku neki čimbenici (velika zaduženost, nesigurno geopolitičko okruženje) predstavljaju otežavajuće čimbenike, ali neki drugi (niska gustoća stanovništva s tendencijom smanjivanja, etnička, rasna i kulturna homogenost, udaljenost moćnih država, oskudnost vitalnih energenata koje bi poticale stalnu prisutnost velikih sila) pozitivnijeg su karaktera i mogli bi olakšati procese dezintegracije industrijskog društva. Veliki problem Hrvatske je ovisnost o masovnom turizmu kao glavnom izvoru deviza, što će biti, u narednim godinama, sve teže provedivo. Inzistiranje na skupom ulaganju u turističku propagandu, koje provode hrvatski privrednici i podupiru političari, još je jedan pokazatelj nerazumijevanja situacije. Masovni je turizam u potpunosti produkt ere jeftine energije i neminovno će sve više opadati kako će cijena energenata rasti, a zaposlenost i promet ljudi i roba opadati. Do 2020. od njega neće ostati praktički ništa. Turistički *peak* u Hrvatskoj, kao i u čitavom svijetu, bila je godina 2008. i od tada će trend noćenja i zarade stalno opadati, vidljivo već 2009., a u narednim godinama sve više. Broj gostiju kratkoročno, kao 2009., može ostati visok, ali devizni prihodi puno će brže opadati zbog manje

³ Tekst zakona u: www.narodne-novine.nn.hr/clanci.

potrošnje gostiju. Hrvatska je tipičan primjer male zemlje, koja je svoj nagli «razvoj» i pretvaranje u potrošačko društvo preko noći, nakon 1998., ostvarila ogromnim inozemnim zaduživanjima, koje je, u uvjetima relativno niskih cijena energenata i povoljnih inozemnih kredita, još bilo moguće. Da bi se redovno vraćali stari krediti moraju se uzimati novi krediti za što je osnovni uvjet ekonomski rast, domaći i inozemni, ali za taj rast osnovni je uvjet jeftina energija, čega više nema. S produbljanjem ekonomske krize, povećanjem neposlenosti i smanjivanjem BNP, Hrvatska će sve teže otplaćivati stare kredite i podizati nove i na kraju završiti u bankrotu. Dobra je vijest da će se bankrot države poklopiti sa slomom svjetske ekonomije u naredne 2-3 godine, gdje će vraćanje duga postati bespredmetno.

Osnovni prioriteti Hrvatske trebali bi biti smanjivanje ovisnosti o turizmu, smanjivanje uvoza (produbljanje mega-krize značit će stalno smanjivanje izvoza u svim zemljama, svijet će opet postati veći i okrugliji), što veća ekonomska nezavisnost (s naglaskom na prehrambenu samodostatnost) i de-urbanizacija, posebno odlazak ljudi iz Zagreba i drugih većih sredina u manje gradića i sela. Javnost mora biti upoznata s dubljim uzrocima krize i priviknuti se na istinu da ovo nisu prolazne „teškoće“, koje se mogu „riješiti“ i uspostaviti propali sustav kratko postojećeg potrošačkog društva. Političke elite u Hrvatskoj moraju postupno uvoditi anti-globalizacijsku politiku s ograničavanjem uvoza i maksimalnim poticajem domaće proizvodnje, posebno poljoprivredne za domaće tržište. Domaća radna mjesta moraju se štititi državnim mjerama koliko je to moguće i ne dopustiti gašenje domaćih kvalitetnih tvrtki zbog masovnog uvoza slabo kvalitetne robe iz Azije. Umjesto turizma i teške industrije, prioritet bi morao biti na razvoju organske poljoprivrede i smanjivanje ovisnosti o uvoznj hrani, koja će, u narednim godinama, postajati sve skuplja i sve teže dostupnija iz inozemstva.⁴

Potrebno je razvijati dobre odnose sa susjednim zemljama – posebno Slovenijom, Srbijom i Bosnom i Hercegovinom – koje su jezično i kulturno bliske Hrvatskoj, a u kojima je vrlo slična ekonomska situacija. Ta su područja ekonomski upućena jedna na drugo i privredna suradnja ne treba – dapače, i ne može, kako zbog tragičnih iskustava s dvjema jugoslavenskim državama, tako i zbog regionalističkih implikacija *energy peak-a* – značiti uže političko povezivanje. Regionalna trgovina, za razliku od globalne, može imati budućnost i u post-industrijskom svijetu. Orijentacija na «alternativne izvore energije», što zagovaraju ekološke udruge u Hrvatskoj, nije, iz ranije navedenih razloga, nikakva realna i dugoročna opcija. I u Hrvatskoj će, u narednim desetljećima, doći do ubrzanja demografskog opadanja,⁵ de-urbanizacije i

⁴ Početkom 2010. došlo je do velikih seljačkih štrajkova i blokada prometnica zbog neisplaćenih državnih poticaja za poljoprivredu. U državnom proračunu ima mjesta za sve i svašta, ali nema za ključni ekonomski čimbenik: pomaganje domaće poljoprivrede, koja jedina može, u narednim godinama i desetljećima, prehraniti stanovništvo u Hrvatskoj. Političke elite u Hrvatskoj, naravno, misle da to nije problem i da će Hrvatska i dalje uvoziti relativno jeftinu (ili opet jeftinu) hranu iz inozemstva. To je vrlo opasna zabluda.

⁵ U Hrvatskoj – kao i u nekim susjednim zemljama, poput Slovenije i Srbije - postoji trend da se smanjivanje prirasta shvaća kao nacionalna katastrofa, posebno u desničarskim (nacionalističkim) i crkvenim krugovima. Međutim, na to se može puno prije gledati kao na blagodat u uvjetima

re-ruralizacije, tj. preokretanja tendencija zadnjih 150 godina i vraćanja većine ljudi na sela, jer se u gradovima više neće moći preživjeti. Za to Hrvatska ima povoljnih mogućnosti zbog male gustoće stanovništva – koje se i dalje smanjuje – i dosta plodnog, iako trenutno zapuštenog zemljišta. Zbog masovnog uvoza hrane u Hrvatskoj se nije puno proširila industrijska poljoprivreda sa svojim masovnim trovanjem tla upotrebom toksičnih kemikalija. Stoga naponi moraju biti usmjereni prema revitalizaciji organske poljoprivrede, koja za sada još može koristiti industrijsku mehanizaciju, ali u budućnosti će tražiti organsku radnu snagu, kao nekada. Politika jednog djeteta, koje će mnoge zemlje morati prisilno usvojiti uslijed produbljavanja krize, u Hrvatskoj neće biti potrebno, jer takvo stanje već faktički postoji bez prisile. No, bit će potrebna stroga zabrana emigracije, posebno siromašnih Kineza i sličnih emigranata. Hrvatska, kao etnički i vjerski homogena zemlja, tu je u relativno povoljnom položaju. Veliki je problem potpuna neinformiranost ljudi – kako političkih i ekonomskih elita, tako i šire javnosti, ali i akademski obrazovanih građana – u Hrvatskoj o pravim uzrocima krize. To dovodi do još izraženijih slučajeva kolektivne paranoje, posebno traženja dežurnih krivaca, nego u zapadnim zemljama. U akademskim krugovima tek se nekoliko ljudi ozbiljno bavi proučavanjem rastuće energetske krize.⁶

Ovo je stanje u sadašnjosti i bliskoj budućnosti. U daljnjoj budućnosti Hrvatska će, poput drugih država, teško preživjeti kraj ere fosilnih goriva kao složeno društvo i posebna politička cjelina. Više današnjih europskih država ima svoje korijene u pret-industrijskoj prošlosti, ali tada su mogle postojati zbog intenzivne poljoprivrede, te, neke od njih od kraja 15. stoljeća, zbog priljeva bogatstva iz Novog svijeta i odlaska viška stanovništva. Ti povoljni uvjeti u budućnosti neće postojati i postojanje složenih društava vrlo je malo vjerojatno.⁷ i vjerojatno će se dezintegrirati na nekoliko autonomnih regija.

LITERATURA:

- Dekanić, I. 2007. *Nafta: blagoslov ili prokletstvo*, Zagreb: Metropres
- Karlović, A. 2004. „Svjetske rezerve nafte“ (amac.hrvati-amac.com)
- Karlović, A. 2009. „Energija i kriza razvoja – između snova i stvarnosti“ (amac.hrvati-amac.com)
- Matutinović, I. 2008. „Lifestyles, Energy and Sustainability“, *Sustainable Energy Production and Consumption*, p. 199-211
- Matutinović, I. 2009. „Državni intervencionizam u doba krize“ (www.boell.hr)

dezintegracije industrijskih društava. Što manje ljudi neka zemlja ima to će lakše podnijeti konvergenciju kraja ere fosilnih goriva i klimatskih promjena.

⁶ Osim A. Karlovića, značajnije doprinose dali su Igor Dekanić (2007) i Igor Matutinović (2008, 2009).

⁷ O razlozima neodrživosti ne samo industrijskih, već i općenito složenih društava govorimo detaljnije u raspravi „Slom industrijskih društava“ na našoj web-stranici.